

SUMMATIV VA FORMATIV BAHOLASH TIZIMI

Zaynitdinova M.A.

Toshkent viloyati pedagogik mahorat markazi Pedagogika, psixologiya va talim texnologiyalari kafedrasini mudiri, dotsent

Tayanch soʻzlar: baholash, summativ, formativ, kuzatish, umumlashtiruvchi baholash.

Ключевые слова: оценивание, суммативное, формирующее, наблюдение, суммативное оценивание.

Key words: assessment, summative, formative, observation, summative assessment.

РЕЗЮМЕ:

Ushbu maqolada summativ va formativ baholash tizimi, bunday baholash usullarining afzalliklari va cheklavlari, summativ baholash, masalan, oʻquvchilarning umumiy bilim darajasini aniqlashda samarali boʻlsa, formativ baholash oʻquv jarayonini real vaqt rejimida kuzatish va oʻzgartirish imkonini beradi. Ushbu baholash tizimlarining toʻgʻri qoʻllanilishi taʼlim sifatini oshirishga, shuningdek, oʻquvchilarning individual ehtiyojlarini qondirishga yordam berishi haqida fikr va mulohazalar yuritilgan.

РЕЗЮМЕ:

В данной статье рассматриваются система суммативного и формативного оценивания, преимущества и ограничения таких методов оценивания, например, суммативное оценивание эффективно при определении общего уровня знаний учащихся, тогда как формативное оценивание позволяет в режиме реального времени отслеживать и модифицировать процесс обучения. Обсуждалось, что правильное применение этих систем оценки поможет улучшить качество образования, а также удовлетворить индивидуальные потребности учащихся.

SUMMARY:

This article discusses the summative and formative assessment systems, the advantages and limitations of these assessment methods, for example, summative assessment is effective in determining the overall level of knowledge of students, while formative assessment allows real-time monitoring and modification of the learning process. It was discussed that the correct application of these assessment systems will help improve the quality of education, as well as meet the individual needs of students.

Kirish. Baholash tizimlari taʼlim dasturlari, oʻquv rejasi, oʻqitish metodikasi va oʻquvchilar yutuqlarini baholashda muhim ahamiyatga ega. Turli baholash yondashuvlari orasida umumlashtiruvchi va formativ baholash tizimlari taʼlim muassasalarida keng qoʻllaniladi. Har ikkala tizim ham taʼlim jarayonlarini

baholash maqsadida xizmat etsa-da, ular o'z yo'nalishlari, vaqtlari va usullari bilan farqlanadi.

Ushbu maqola umumlashtiruvchi va formativ baholash tizimlarining xususiyatlarini, afzalliklarini va cheklovlarini o'rganishga qaratilgan. Maqsad, o'qituvchilar va ta'lim siyosatchilariga ongli qarorlar qabul qilishda yordam berish uchun qiyosiy tahlil taqdim etishdir.

Tadqiqot obyekti. Ushbu tadqiqotning obyekti - summativ va formativ baholash tizimlarining ta'lim jarayonidagi roli va ularning ta'lim sifatiga ta'siri. Tadqiqot o'quvchilarni baholashda ishlatiladigan bu ikki tizimning samaradorligini, afzalliklari va kamchiliklarini o'rganishga qaratilgan. Maqola shuningdek, har ikki baholash tizimining ta'lim amaliyotiga qanday ta'sir ko'rsatishini, ularning integratsiyasi ta'lim jarayonining yaxlitligini ta'minlashdagi rolini o'rganadi.

Olingan natijalar. Tadqiqot davomida summativ va formativ baholash tizimlarining afzalliklari va cheklovlari keltirildi. Summativ baholashning asosiy afzalligi shundaki, u o'quvchilarning umumiy bilim va ko'nikmalarini baholashda samarali vosita bo'lib, ta'lim dasturlarining samaradorligini tahlil qilish imkoniyatini beradi. Biroq, uning cheklovlari ham mavjud bo'lib, bu usul o'quvchilarda stressni oshirishi va baholash jarayonini nohaqlik bilan bog'lashga olib kelishi mumkin. Formativ baholash esa o'quvchilarni o'rganish jarayonida yaxshilanishga undaydi, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam beradi, hamda doimiy fikr-mulohaza olish imkoniyatini taqdim etadi. Formativ baholash jarayoni real vaqt rejimida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali aloqani mustahkamlashga yordam beradi.

Shuningdek, har ikki tizimning to'g'ri qo'llanilishi o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish, ta'limni shaxsiylashtirish va umumiy ta'lim natijalarini yaxshilashga yordam berishi aniqlandi. O'qituvchilar va ta'lim siyosatchilari har ikki tizimning afzalliklarini hisobga olgan holda qarorlar qabul qilishi va yondashuvlarni birlashtirishi lozim.

Umumlashtiruvchi baholash, odatda, ta'lim jarayonining oxirida o'tkazilib, o'quvchilarning umumiy bilim va ko'nikmalarini baholaydi. Formativ baholash esa jarayon davomida amalga oshiriladi va o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini real vaqtda aniqlash imkonini beradi. Ushbu tizimlarning to'g'ri qo'llanilishi ta'lim sifatini oshirishga va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos keladigan yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Summativ baholash tizimi:

Summativ baholashning asosiy maqsadi o'quvchilar yoki ta'lim dasturlarining yakuniy natijalarini baholashdir. Bu baholash usuli o'qitish jarayonlarining umumiy samaradorligini aniqlashga yordam beradi va odatda kurs, semestr yoki o'quv yili oxirida o'tkaziladi.

Summativ baholashning bir necha asosiy xususiyatlari mavjud. Birinchidan, bu usul o'quvchilarning o'zlashtirilgan bilim darajasini tahlil qilish imkonini beradi. O'quvchilar o'qitish jarayonida o'z bilimlarini sinab ko'rish, ularni baholash va o'rganish ma'lumotlarni mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ikkinchidan, summativ baholash o'quvchilarning natijalarini solishtirishga imkon beradi. Bu jarayon o'quvchilarni bir-biriga nisbatan baholash, ularning o'zlashtirilgan bilim darajasini aniqlash va ta'lim dasturlarini taqqoslash imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, summativ baholash o'qitish jarayonlarining samaradorligini o'rganish imkonini taqdim etadi va o'qituvchilarga o'quvchilarning bilim darajasini baholashda hamda ta'lim dasturlarini yangilashda yordam beradi.

Summativ baholashda turli usullar va vositalar qo'llaniladi. Odatda, standartlashtirilgan testlar, yakuniy imtihonlar, loyihalar va portfellar kabi baholash usullari amalga oshiriladi. Bu baholashlar o'qitish jarayonlarining samaradorligini o'rganish va o'quvchilar bilim darajasini qiyosiy baholash uchun ishlatiladi. Summativ baholashda ko'plab o'quvchilarni solishtirish va ularning o'zlashtirilgan bilim darajasini tahlil qilish uchun raqamli ma'lumotlardan foydalanish odatiy hol.

Biroq, summativ baholashning bir nechta cheklovlari mavjud. Birinchidan, bu baholash usuli o'quvchilar uchun stress va xavotir manbai bo'lishi mumkin. Yuqori darajadagi baholashlar o'quvchilarda tashvish va xavotirni oshirishi ehtimoli mavjud. Ikkinchidan, summativ baholash o'quvchilarga imkoniyat berishning cheklanganligi va qayta baholash imkoniyatini ta'minlashdagi qiyinchiliklari bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Summativ baholash o'qitish samaradorligini va o'quvchilarning o'zlashtirilgan bilim darajasini baholashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu usul ta'lim dasturlarini shakllantirish va takomillashtirishda zarur ma'lumotlarni taqdim etadi. Jamiyatimizda summativ baholashning ahamiyati katta bo'lib, o'qituvchilar, ta'lim muassasalari va siyosatchilar bu baholashlar orqali o'quv jarayonlarini tahlil qilish, ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning bilim darajasini aniqlashda foyda olishlari mumkin.

Summativ va formativ baholash tizimlari bir-biriga qarshi emas, balki ta'lim jarayonining yaxlitligini ta'minlash va o'quv natijalarini yaxshilash maqsadida birgalikda qo'llanilishi tavsiya etiladi.

Usul va vositalar:

Ushbu baholash o'quvchilarning umumiy yutuqlarini o'lchash uchun mashg'ulot oxirida amalga oshiriladi. Yillik, ichki yoki tashqi imtihonlar summativ baholashga misol bo'la oladi. Ushbu baholashning maqsadi mahsulotning muvaffaqiyatsizligini yoki o'tishini tasdiqlashdir. Agar formativ baholash o'qitish jarayoni bilan bog'liq bo'lsa, u o'qitish mahsuli bilan bog'liq.

Summativ baholashda standartlashtirilgan testlar, yakuniy imtihonlar, loyihalar va portfellar kabi usullar keng qo'llaniladi. Ushbu baholash usullari ko'pincha

baholanadi yoki ballanadi, bu esa talabalar yoki ta'lim muassasalari o'rtasida taqqoslash imkoniyatini yaratadi. Summativ baholashda miqdoriy ma'lumotlar tahlili odatda talabalar yoki ta'lim dasturlarining umumiy ish faoliyatini o'lchashda qo'llaniladi.

Standartlashtirilgan testlar summativ baholashning muhim bir qismidir. Bu testlar o'quvchilarning o'zlashtirilgan bilim darajasini, bilimlarni tushunish darajasini va o'rganish qobiliyatini baholashga imkon beradi. Ular o'quvchilarning umumiy bilim darajasini solishtirish va talabalarni taqqoslash imkonini yaratadi, shuningdek, obyektiv baholashni ta'minlaydi.

Yakuniy imtihonlar ham summativ baholashning muhim elementidir. Ushbu imtihonlar o'quvchilarning kurs, semestr yoki o'quv yili davomida o'zlashtirgan bilimlarini baholashga mo'ljallangan. O'quvchilar bu imtihonlar orqali o'z bilim darajalarini, tushunish darajalarini va ko'nikmalarini namoyon qilishlari kerak. Yakuniy imtihonlar o'quvchilarning o'zlashtirilgan bilim darajasini baholashda keng qamrovli va to'liq natijalarni taqdim etadi.

Loyihalar va portfellar ham summativ baholash usullari sifatida muhim rol o'ynaydi. Loyihalar o'quvchilar tomonidan tayyorlangan ilmiy, amaliy yoki tajribaviy ishlar bo'lib, o'quvchilarning o'zlashtirilgan bilim darajasini va ko'nikmalarini namoyon qilish imkonini beradi. Portfellar esa o'quvchilar tomonidan tayyorlangan qo'llanmalar, takliflar, yozuvlar va boshqa materiallarni o'z ichiga oladi. Ushbu portfellar o'quvchilarning o'zlashtirilgan bilim darajasini, rivojlanishini va yutuqlarini baholashda yordam beradi.

Summativ baholashda miqdoriy ma'lumotlar tahlili talabalar yoki ta'lim dasturlarining umumiy ish faoliyatini o'lchashda qo'llaniladi. Bu tahlil ma'lumotlar asosida o'quvchilarning umumiy natijalarini, o'zlashtirilgan bilim darajasini va talabalarining o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qayta ishlash va qo'llash darajasini baholashga imkon beradi. Miqdoriy ma'lumotlar tahlili summativ baholashda obyektivlik va taqqoslash imkoniyatlarini oshiradi.

Biroq, summativ baholash usullarining qo'llanishiga qarshi talabalar yoki ta'lim muassasalari o'rtasida tartibsizlik va qiyinchiliklar bo'lishi mumkin. Ushbu usullarni bajarish va natijalarining tafsilotlarini o'rganish uchun talabalar va o'quvchilar tomonidan aniq ko'rsatmalarni ishlab chiqish zarur.

Umuman olganda, summativ baholash o'quvchilar yoki ta'lim dasturlarining yakuniy natijalarini baholashda ishlatiladigan muhim usullardan biridir. Bu usullar o'quv jarayonining samaradorligini, o'quvchilarning o'zlashtirilgan bilim darajasini va ta'lim dasturlarini takomillashtirishda katta ahamiyatga ega. Talabalar va o'quvchilar bu baholash usullari yordamida ta'lim sifatini oshirish va o'quvchilarning o'zlashtirilgan bilim darajasini aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shakllantiruvchi baholash tizimi:

Formativ baholash - ta'lim jarayonida noto'g'ri tushunchalar, qiyinchiliklar va bilimlardagi bo'shliqlarni aniqlaydigan va bu kamchiliklarni qanday bartaraf etishni baholaydigan vositalar.

Formativ baholash o'qitish va o'rganish jarayonida doimiy fikr-mulohaza va yordamni ta'minlashga yo'naltirilgan muhim bir jarayondir. Uning asosiy maqsadi o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, takomillashtirish sohalarini belgilash va o'quv natijalarini yaxshilashga yordam berishdir. Formativ baholash o'quvchilarning bilim darajasini oshirish uchun samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

Formativ baholashning maqsadi - o'quv jarayonini nazorat qilish, o'rganish amalga oshirilmoqdami yoki yo'qmi. U o'qitishning o'quv jarayonini takomillashtirish va takomillashtirish, uni maktab tizimida uzluksiz jarayonga aylantirish uchun mo'ljallangan. Sinovlar talabalar va o'qituvchilarning zaif tomonlarini aniqlaydi va shuning uchun ikkalasi ham ushbu testlardan o'z fikr-mulohazalarini olishlari mumkin. Talabalar va o'qituvchilar o'zlarining qiyinchiliklarini aniqlagandan so'ng, xatti-harakatlarini o'zgartiradilar va bu qiyinchiliklarni bartaraf etadilar .

Ushbu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarning bilim darajasini oshirish maqsadida ma'lumotlar, ko'nikmalar va tushunchalarni birlashtiradi. Formativ baholash o'quvchilarga o'zlarini baholash, qiziqtirish va muammolarini aniqlash imkonini beradi, shuningdek, ularni yaxshilash yo'llarini topishga yordam beradi. O'quvchilar o'z fikrlarini ifoda qilish, o'zlashtirilgan bilimlarni oshirish uchun doimiy fikr-mulohazalar va qarorlar olishga o'rganadilar.

Formativ baholashning bir necha asosiy usullari mavjud. Misol uchun, o'qituvchi o'quvchilardan o'qish, yozish, fikrlash va muhokama jarayonida bog'liq savollarga javob berishni talab qilishi mumkin. O'quvchilarning yozma yoki amaliy ishlari, vazifalari va loyihalari ham formativ baholash jarayoniga kiradi. Bu orqali o'quvchilar o'z ishlarini takomillashtirish uchun o'qituvchi yordamida maqsadga mos keladigan maslahatlar va taqrizlar olishadi.

Formativ baholashning bir turi o'quvchilarning o'zlarini baholashlari orqali o'quv natijalarini yaxshilashga yordam beradi. Ushbu usulda o'quvchilarga baholar berilib, o'zlarining o'zlashtirilgan bilim darajasini tushunish uchun yutuqlarini, qo'llanilishini va o'zgarishlarni aniqlashlari talab qilinadi. O'quvchilar o'z bilim darajalarini oshirish uchun zarur sohalarni belgilab, yaxshilash uchun yo'nalishlar belgilashlari kerak.

Formativ baholashning muhim xususiyati real vaqt rejimida amalga oshirilishi hisoblanadi. Bu jarayon o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi almashish va kommunikatsiyani kuchaytiradi. O'qituvchi o'quvchilarning bilim darajasini real vaqt ichida nazorat qilib, ularga moslashtirilgan maslahatlar va yordamlar taklif qiladi. O'quvchilar esa o'z bilimlarini mustahkamlash va o'zlashtirilgan bilimlarni kengaytirish uchun o'qituvchilarga savollar berishlari mumkin.

Formativ baholash o'quvchilarning o'zlarini baholash orqali o'quv jarayonini yaxshilash, qobiliyatlarini aniqlash va o'z bilim darajalarini oshirishda muhim vosita sifatida qaraladi. O'qitish va o'rganish jarayonida formativ baholashning joriy etilishi o'quvchilarga qayerda yaxshilanish kerakligini tushunish imkonini beradi va o'qituvchilarga o'quv jarayonini boshqarish uchun yo'nalish beradi.

Formativ baholashning ko'plab afzalliklari mavjud. Bu usul orqali o'qituvchilar o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash orqali ularga yordam berish, qayerda yaxshilanish zarurligini aniqlash va o'quvchilarning o'z fikrlarini tushunish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Formativ baholash o'quvchilarning bilim darajasini oshirish uchun zarur bo'lgan sohalarni aniqlashda yordam beradi. Shu bilan birga, bu jarayon o'quvchilar va o'qituvchilar o'rtasidagi aloqani kuchaytiradi va o'quvchilarning bilimlarni oshirish uchun qo'llanmalarga erishishlariga imkon yaratadi.

Xulosa. Ham summativ, ham formativ baholash tizimlari ta'lim jarayonlarini baholashda muhim vositalar sifatida xizmat qiladi. Summativ baholash natijalarni har tomonlama o'rganishni ta'minlash, formativ baholash doimiy fikr-mulohaza va yordamni taqdim etadi. O'qituvchilar va ta'lim siyosatchilari o'quvchilarning faolligini oshirish, shaxsiylashtirilgan o'qitishni ta'minlash va umumiy ta'lim natijalarini yaxshilashga yordam beradigan samarali baholash strategiyalarini ishlab chiqishda har ikki tizimning o'ziga xos xususiyatlari va afzalliklarini hisobga olishlari zarur.

Ham summativ, ham formativ baholash tizimlarining elementlarini o'z ichiga olgan muvozanatli yondashuv ta'lim samaradorligini yaxlit ko'rinishda ta'minlashi va o'qitish amaliyotini doimiy ravishda takomillashtirishga hissa qo'shishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Abdullayeva, N. A. (2022). Ilmiy tadqiqot olib borish kompetentligi–bo'lajak o'qituvchi shaxsini shakllantirish omili sifatida. *Academic research in educational sciences*, 3(1), 601-612.
2. Baydjanov, B. K. (2021). Pedagogical and psychological features of the development of information competence in future teachers. *Theoretical & Applied Science*, (7), 171-178.
3. Bilal Ahmad Baxt. Formative and summative evaluation techniques for improvement of learning process. *European Journal of Business & Social Sciences*. 2019-y. May.776-785b
4. Maksudov.U.K. (2020). Issues of national values and social activity of students in the development of positive psychology. In *Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества* (pp. 394-396).
5. Zamidova,K., & Madraximova,I.B. (2024). Interfaol o 'qitish usullarining nazariy asoslari. *PEDAGOG*, 7(4), 689-692.
6. Bakhadirovna, M. I., & Marjona, P. (2024). Skills of teaching poems in classes. *Journal of science, research and teaching*, 3(5), 9-13.
7. <https://poorvucenter.yale.edu/Formative-Summative-Assessments>